

Tomasz Chałupczak

Obrzędy otwarcia i zamknięcia Drzwi Świętych Bazyliki św. Piotra w Rzymie w czasie powszechnego Jubileuszu 1500 Roku

Kieleckie Studia Teologiczne 6, 183-202

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Tomasz Chałupczak – Kielce

OBRZĘDY OTWARCIA I ZAMKNIĘCIA DRZWI ŚWIĘTYCH BAZYLIKI ŚW. PIOTRA W RZYMIE W CZASIE POWSZECHNEGO JUBILEUSZU 1500 ROKU

Siedem lat temu Kościół powszechny przeżywał Wielki Rok Jubileuszowy. W wielu wydanych wówczas publikacjach o charakterze popularno-naukowym dało się zauważyć nieścisłości, a nawet przeciwne sobie poglądy dotyczące genezy lat świętych i ich rozwoju. Fakt ten był spowodowany przede wszystkim brakiem odniesienia do źródeł historycznych omawianego zagadnienia. Nikt z autorów niniejszych opracowań nie zainteresował się procesem formowania się obrzędów otwarcia i zamknięcia Drzwi Świętych, które były swoistą katechezą o misteriach chrześcijańskiego jubileuszu.

Ta właśnie sytuacja zachęciła mnie do poszukiwań związanych z genezą i rozwojem tychże rytów, zwłaszcza w wieku XVI, czyli w pierwszym wieku ich istnienia.

Z powodu obszerności argumentu poszukiwania ograniczono do rytów otwarcia i zamknięcia Drzwi Świętych Bazyliki Watykańskiej, które – trzeba to podkreślić – stanowiły model dla analogicznych ceremonii, którym przewodniczyli kardynałowie legaci w pozostałych trzech bazylikach jubileuszowych miasta Rzymu.

Niniejszy artykuł przedstawia okoliczności, w jakich zrodziły się obrzędy liturgiczne otwierające i zamykające Rok Święty 1500 oraz zapoznaje nas z ich strukturą.

1. Sytuacja społeczno-polityczna Europy w czasie Jubileuszu 1500 Roku

Zadanie zwołania nowego Roku Świętego przypadło papieżowi Aleksandrowi VI (Rodrigo de Borja, wł. Borgia, 11.08.1492 – 18.08.1503). Uczynił to 12 kwietnia 1498 r. Bullą *Consueverunt Romani Pontifices*. Rok później,

28 marca 1499, dyskutował on z kardynałami o zawieszeniu wszelkich odpustów na czas Roku Świętego. Ta ostatnia dyspozycja, choć wzbudziła wiele komentarzy głównie na terenie Niemiec, została jednak zaaprobowana przez wszystkich obecnych wówczas w Rzymie kardynałów. Tego samego dnia opublikowano stosowną Bullę *Inter multiplices*¹. Prawo nadawania odpustów zupełnych w czasie trwania nadchodzącego jubileuszu zachowała jedynie wenecka bazylika św. Marka.

20 grudnia 1499 r. w Bulli *Inter curas* Aleksander VI określił warunki niezbędne do uzyskania odpustów² oraz udzielił penitencjariuszom Watykańskiej Bazyliki³ władzy uwalniania od grzechów i kar na czas trwania jubileuszu.

Aleksander VI jako pierwszy nazwał nadchodzące wydarzenie „rokiem świętym” i wyraźnie zadysponował, aby w każdej z czterech bazylik patriarchalnych Rzymu obok dotychczasowych drzwi wejściowych otworzono specjalne wejście, nazywane „złotymi” lub „świętymi drzwiami”⁴. Winno być ono zamknięte przy końcu jubileuszu i otwarte na nowo dopiero na początku następnego Roku Świętego.

Troszcząc się, aby uroczystości jubileuszowe miały szczególny charakter, papieskiemu ceremoniarzowi Janowi Burchardowi powierzono zadanie przygotowania specjalnego obrzędu otwarcia nowego Roku Świętego.

Przewodniczył mu Aleksander VI 24 grudnia 1499 r. Najistotniejszą częścią nowego rytu stało się otwarcie Drzwi Świętych: papież wypowiedział wybrane wersety psalmów oraz trzykrotnie uderzył młotkiem w częściowo już rozebraną ścianę tzw. Złotych Drzwi. Kiedy po trwającej około pół godziny pracy murarze otworzyli całkowicie wspomniane drzwi, Aleksander VI przyklęknął na ich progu. Następnie pomodlił się w ciszy, wstał i trzymając w ręku płonąca świecę, przekroczył Święte Drzwi jako pierwszy. Chór tymczasem wykonywał hymn *Te Deum*. Po papieżu weszli do bazyliki inni uczestnicy liturgii.

Papież chciał, by jednocześnie otwarto Drzwi Święte pozostałych bazylik jubileuszowych, stąd wyznaczył trzech kardynałów legatów do wykonania tegoż zadania. Byli nimi: kard. Giorgio de Costa (udał się on do Bazyliki Laterańskiej), kard. Giovanni Battista Orsini (przewodniczył liturgii w Bazylice Matki Bożej Większej) i kard. Giovanni de Sacchi (udał się do Bazyliki św. Pawła za Murami).

¹ Archivio Segreto Vaticano – Tajne Archiwum Watykańskie (dalej A.S.V.), Acta Concist., *Acta Vicecanc.* 1, f. 48.

² A.S.V., Arm. XXXII, 21, f. 126v.

³ Dokument *Pastoris aeterni* (A.S.V., Arm. XXXII, 21, f. 126v.); Por. także: Archivio Ambrosiano (dalej A.A.), Arm. I–XVIII, 3206.

⁴ Prawdopodobnie w tym czasie termin „drzwi święte” zastąpił wyrażenie „złote drzwi”.

Rozpoczynający XVI wiek Rok Święty znaczył nową epokę. Odkrycia geograficzne poszerzały horyzonty ludzkości, wpływały na kształtowanie się europejskiej ekonomii, której oś przesuwiała się coraz wyraźniej z basenu Morza Śródziemnego w kierunku Atlantyku. Do coraz większego znaczenia dochodziły Hiszpania i Portugalia.

Zmianom w strukturze ekonomicznej towarzyszyła rewolucja kulturalna, której symbolem stał się później Mikołaj Kopernik.

Jednym z najbardziej śmiałych projektów Aleksandra VI było otwarcie w liczącym wówczas ok. 53.000 mieszkańców Rzymie nowej drogi, którą nazwano imieniem papieża (*Via Alessandrina*). Uważano ją za jedną z pierwszych dróg nowego świata i otwarto w dniu rozpoczęcia jubileuszu, tzn. 24 grudnia 1499 r.

Chcąc zapewnić pielgrzymom bezpieczeństwo w czasie podróży i oczyścić drogi prowadzące do Wiecznego Miasta od złodziei i bandytów, Aleksander VI wydał dnia 22 lutego 1500 r. Dekret *Inter cetera*⁵, zapowiadając surowe kary dla przestępców. Niestety, zabiegi te nie wpłynęły znacząco na zwiększenie bezpieczeństwa podróżnych, stąd pielgrzymowanie było niebezpieczne i często kończyło się śmiercią.

Podobny cel miała inna dyspozycja papieża: nad bezpieczeństwem pielgrzymów przybywających do Rzymu miała czuwać w Ostii załoga jednego z bazujących tam statków wojennych.

Na czas trwania Roku Świętego Aleksander VI przyznał specjalne prawa penitencjarzom Bazyliki św. Piotra (Dekretem *Pastoris aeterni* z 20 grudnia 1499), a następnie je poszerzył (Dekretem *Cum in principio* z 4 marca 1500⁶).

Początkowo wydawało się, iż znany ze swej słabości moralnej papież Borgia zmieni w czasie jubileuszu styl życia na lepszy: aby nabyć odpust zupełny udał się 14 kwietnia 1500 r. do czterech jubileuszowych bazylik; w dniu Paschy przewodniczył uroczystej Mszy świętej w Bazylice Watykańskiej oraz udzielił zebranych błogosławieństwa i odpustu. Jan Burchard wspomina, iż w uroczystości tej mogło uczestniczyć nawet 200 tysięcy wiernych. Nawet jeśli liczba podana przez papieskiego ceremoniarza wydaje się być przesadzoną, w liturgii musiało uczestniczyć wiele osób, skoro nawet nieprzychylny dla papieża Sigismondo de' Conti tak podsumował te dni: „Cały świat był w Rzymie”⁷.

Istotnie, do Wiecznego Miasta przybywali pielgrzymi z różnych stron świata. Najwięcej ich było z Niemiec i Węgier. Z Neapolu szli w procesji, w której niesiono figurę Matki Bożej Karmelitańskiej. Wielu uczestników owej procesji siekło się różgami. Gdyby nie wybuch epidemii dżumy w czasie trwania jubileuszu,

⁵ A.S.V., Registra Vaticana (dalej Reg. Vat.) 874, f. 32v.

⁶ A.S.V., Arm. XXXII, 21, f. 130.

⁷ Sigismondo De' Conti, *Le storie de' tempi suoi dal 1475 al 1510*, vol. II, Roma 1883, 218.

liczba pielgrzymów byłaby z pewnością jeszcze większa. Do najbardziej znanych osobistości uczestniczących w Jubileuszu Roku 1500 należy zaliczyć Michała Anioła, Pinturichia, Aleksandra Farnese (przyszłego Pawła III), Elżbietę Gonzagę (żonę krakowskiego księcia) oraz Mikołaja Kopernika (do Rzymu przybył on w okolicach Świąt Wielkanocnych i zatrzymał się w nim przez cały rok).

W wyniku dużych opadów deszczu 1 listopada 1500 r. przebrał Tybr i zalał całe miasto. Istniejąca sytuacja doprowadziła do przesunięcia ceremonii zamknięcia Roku Świętego na 6 stycznia 1501 r. Złożony chorobą Aleksander VI nie mógł przewodniczyć osobiście obrzędowi zamknięcia Drzwi Świętych w Bazylice św. Piotra. Reprezentował go legat – kardynał Francesco Cesare Borgia. W Bazylikach św. Jana na Lateranie i Matki Bożej Większej obrzęd zamknięcia jubileuszu celebrowali legaci otwarcia Drzwi Świętych sprzed roku. W Bazylice św. Pawła za Murami nie odbyła się natomiast żadna liturgia.

Zgodnie z zarządzeniem papieskim łaski jubileuszowe można było nabywać na terenie Italii aż do czasu zakończenia Pięćdziesiątnicy 1501 r.⁸ Podobnie było w Wielkim Księstwie Litewskim⁹, na Węgrzech, w Polsce¹⁰ i w Wielkim Księstwie Toskanii. Przedłużenie możliwości nabywania odpustu Roku Świętego na wyżej wymienionych terenach wiązało się z udziałem mieszkańców tych regionów Europy w działaniach wojennych przeciw Turcji. Przez kilka dni można było cieszyć się nabywaniem łask jubileuszowych w Diecezji Poznańskiej¹¹, w Wenecji i jej posiadłościach¹², we Francji¹³, w diecezjach Faenza¹⁴ i Besançon¹⁵ oraz w Księstwie Austrii¹⁶.

Zgodnie z dyspozycjami papieskimi dotyczącymi rozszerzenia czasu nabywania jubileuszowych odpustów, chrześcijanie znajdujący się daleko od Rzymu mogli zdobyć je bez konieczności nawiedzenia Wiecznego Miasta. W takim jednak wypadku musieli wypełnić praktyki jubileuszowe w miejscach zamieszkania oraz złożyć wyznaczonym przez papieża delegatom określoną ofiarę pieniężną¹⁷.

⁸ *Bulla Pastoris aeterni* (z grudnia roku 1500). Por. także G. Burchard, *Liber Notarum*, 254, Archiwum Papieskiego Urzędu Celebracji Liturgicznych (dalej APUCL), cas. 28, vol. 365).

⁹ Znajduje się w: A.S.V., Arm. XXXII, 21, f. 53v.

¹⁰ *Gradiente Domino* (21 czerwca 1500) – A.S.V., Reg. Vat. 872, f. 70.

¹¹ *Pastoris aeterni* (1500) – A.S.V., Reg. Vat. 871, f. 10.

¹² *Comissimum Nobis* (12 stycznia 1501) – A.S.V., Reg. Vat. 871, f. 15.

¹³ *Comissimum Nobis* (19 stycznia 1501) – A.S.V., Reg. Vat. 871, ff. 7. 104

¹⁴ *Aeterni Regis* (15 lipca 1501) – A.S.V., Reg. Vat. 871, f. 1.

¹⁵ *Pastoris aeterni* (1501) – A.S.V., Reg. Vat. 868, f. 70.

¹⁶ *Comissimum nobis* (30 września 1501) – A.S.V., Reg. Vat. 868, f. 76.

¹⁷ Papież pozostawił zebrane w ten sposób w regionie Veneto pieniądze miastu Wenecji, by wspomóc prowadzoną przez tę republikę wojnę z Turkami. Podobnie pieniądze zebrane w Polsce pozostały tam, aby wesprzeć wojny przeciw niewiernym. Postawa ta nie

2. Obrzędy otwarcia Drzwi Świętych w czasie Roku Świętego 1500

W celebracji otwarcia Drzwi Świętych przekazanej nam przez Jana Burcharda możemy wyróżnić następujące momenty:

- a) procesję do Drzwi Świętych;
- b) obrzędy celebrowane przed przekroczeniem Drzwi Świętych;
- c) obrzędy celebrowane na progach Drzwi Świętych;
- d) obrzędy i nieszpory celebrowane po przekroczeniu Drzwi Świętych;
- e) obrzędy zakończenia.

2.1. Procesja do Drzwi Świętych

Jan Burchard rozpoczyna swój opis, precyzując, iż kardynałowie i prałaci zebrali się w pomieszczeniu zwanym Salą Papugi¹⁸, gdzie po przywdzianiu odpowiednich szat otrzymali świece. Gdy papież był gotowy do rozpoczęcia liturgii, a trzech kardynałowie legaci zostali wysłani do wyznaczonych im bazylik, rozpoczęła się procesja otwarcia jubileuszu¹⁹. Niesionego w *sedia gestatoria* papieża poprzedzali kardynałowie, prałaci i subdiakon, z których jeden niósł krzyż. Aleksander VI miał na głowie tiarę, w lewej ręce trzymał przyozdobioną srebrnymi elementami zapaloną świecę. Prawą dłońią błogosławił zebranych wiernych. Procesja dotarła do Drzwi Świętych²⁰.

zawsze była podzielana przez wiernych. Sigismondo de' Conti będzie się dziwił, dlaczego część jubileuszowych ofiar została przekazana Cesare Borgia, aby sfinansować jego działania wojenne w Emilii-Romanii, zamiast przeznaczyć je, co czynili poprzednicy Aleksandra VI, na upiększenie Rzymu. Wstęp został przygotowany na podstawie informacji historycznych, znajdujących się w: L. von Pastor, *Storia dei papi*, vol. III, 481–489. Aby pogłębić znajomość tego argumentu, poleca się przeczytać następujące książki i artykuły: R. Aubenas, *Storia del mondo moderno*, vol. I, *Il Rinascimento* (1453–1500), Milano 1964, 100–125; E. Guidoni, G., Petrucci, *Roma, Via Alessandrina*, Roma 1997; H. Günther, *Die Anlage der Via Alessandrina*, w: *Jahrbuch des Zentralinstituts für Kunstgeschichte*, München 1985, 287–293; M. L. Madonna, *Una operazione urbanistica di Alessandro VI: la via Alessandrina in Borgo*, w: M. Calvesi ed., *Le arti a Roma sotto Alessandro VI*, Roma 1981, 4–9, 64–69; M. Miglio, *La Curia papale tra XV e XVI secolo*, w: E. Menestò ed., *Alessandro Geraldini e il suo tempo*, Spoleto 1993, 15–33; Sigismondo De' Conti, *Le storie de' tempi suoi dal 1475 al 1510*, Roma 1883.

¹⁸ Chodzi tu o jedną z sal Pałacu Apostolskiego, gdzie na ścianach zostały namalowane dwie papugi. Sala ta znajduje się blisko Kaplicy Mikołaja (Cappella Nicolina). Teraz bywa również nazywana Salą Paramentów.

¹⁹ W opisie Jana Burcharda nie ma szczegółów dotyczących drogi procesji.

²⁰ Aby mieć wyobrażenie przestrzeni Bazyliki św. Piotra w Watykanie, gdzie celebrowano interesującą nas liturgię – Por. G. Grimaldi, *Descrizione della Basilica*

2.2. Obrzędy celebrowane przed przekroczeniem Drzwi Świętych

Tam chór rozpoczął śpiewać antyfony składające się z wybranych przez Burcharda i uporządkowanych przez Aleksandra VI wersetów psalmów²¹. Oto one:

V. Jubilate Deo, omnis terra,

R. Et servite Domino in laetitia.

V. Introite in conspectu ejus,

R. In exultatione.

V. Scitote quoniam Dominus ipse est Deus,

R. Ipse fecit nos, et nos ipsi sumus.

V. Populus ejus et oves pascue ejus,

R. Introite portam ejus.

V. In confessione, atrio ejus,

R. In hymnis confitemini illi.

V. Laudate nomen ejus,

R. Quoniam suavis est Dominus.

V. In eternum misericordia ejus,

R. Et a generatione usque in generationem veritas ejus.

V. Aperite mihi portas justitie,

R. Et ingressus in eas confitebor Domino.

V. Haec porta Domini,

R. Justi intrabunt in eam.

antica di S. Pietro in Vaticano (Codice Barberini latino 2733), R. Niggel ed., Città del Vaticano 1972, 72 (Cyborium Innocentego VIII), 104 (Cyborium Innocentego VIII), 123 (Cyborium Jana VII dla Chusty Weroniki), 126–127 (perspektywa Cyborium Jana VII dla Chusty Weroniki), 129 (Ołtarz Relikwii Włóczni), 138–139 (Wnętrze Bazyliki św. Piotra – Por. *Dodatek*, część 1, 2), 150–151 (Mur Pawła III), 156–157 (Drzwi Bazyliki św. Piotra – Por. *Dodatek*, parte 1, 3), 158–159 (Nawa Chusty św. Weroniki), 160–161 (Nawa św. Andrzeja), 164–165 (Fasada Bazyliki św. Piotra), 188–189 (Fasada Bazyliki św. Piotra), 199 (Ołtarz św. Piotra i św. Pawła), 215 (Grób Innocentego VIII), 506–507 (Plan starej Bazyliki św. Piotra – Por. *Dodatek*, część 1, 1).

²¹ W wigilię otwarcia Drzwi Świętych, 23 grudnia 1499 r. papież zapytał swojego ceremoniarza o przebieg planowanej uroczystości, Jak widać z opisu z *Liber Notarum*, propozycja Burcharda spodobała się Aleksandrowi VI.

*V. Introibo ad domum tuam,
R. Adorabo in templum sanctum tuum in timore tuo.*

*V. Haec est dies quam fecit Dominus,
R. Exultemus et laetemur in ea.*

*V. Laudate dominum, omnes gentes,
R. Laudate eum, omnes populi.*

*V. Aperite mihi portas justitiae,
R. Ingressus in eas confitebor Domino.*

*V. Haec porta Domini,
R. Iusti intrabunt in eam.*

*V. Introite in conspectum ejus,
R. In exultatione.*

*V. Domine, exaudi orationem meam,
R. Et clamor meus ad te veniat.*

*V. Dominus vobiscum,
R. Et cum spiritu tuo.*

Następnie papież odmówił modlitwę²²:

Deus, qui per Moysen famulum tuum populo Israelitico quinquagesimum annum remissionis et jubilei instituisti, quo singulos esse liberos voluisti, concede propitius nobis famulis jubilei centesimum annum auctoritate tua institutum quo hanc portam populo contrito aperiri voluisti, fideliter inchoare, ut in eo venia plene indulgentiae et remissionis omnium delictorum obtenta, cum dies vocationis advenerit, inerrabili gloria et perenni felicitate perfruarur, per D. N. Jesu Christi.

Chórzyści i zebrani wierni odpowiedzieli: *Amen*.

2.3. Obrzędy celebrowane na progach Drzwi Świętych

Gdy papież opuścił *sedia gestatoria*, otrzymał z rąk mistrza murarskiego młotek i uderzył nim trzykrotnie w Jubileuszowe Drzwi.

Kiedy odpadły z nich pierwsze kamienie, papież powrócił do *sedia gestatoria*, zaś dzieło otwarcia kontynuowali murarze. W tym czasie chór wykony-

²² Jak widać w *Liber Notarum* (APUCL, cas. 28, vol. 365), czyni to prawdopodobnie z *sedia gestatoria*. Jest ona kompozycją papieskiego ceremoniarza.

wał antyfony²³. Po otwarciu Złotych Drzwi, papież ponownie zszedł z *sedia gestatoria*, pozostawił mitrę i uklęknął na progu drzwi. Pozostał tam przez chwilę w ciszy, trzymając w lewej ręce zapaloną świecę. Wspomagany przez swego ceremoniarza wstał²⁴ i jako pierwszy przekroczył Jubileuszowe Drzwi (chór miał wtedy wykonać hymn *Te Deum*²⁵).

2.4. Obrzędy i nieszpory celebrowane po przekroczeniu Drzwi Świętych

Papież doszedł do połowy nawy Watykańskiej Bazyliki i tam zatrzymał się. Niebawem dołączyli do niego subdiakoni, prałaci i kardynałowie. Wtedy Aleksander VI zajął miejsce w *sedia gestatoria* i przy śpiewie odpowiednich antyfon zaniesiony został w procesji w kierunku Ołtarza Większego Watykańskiej Bazyliki. Tam chór wykonał werset z *responsorium*²⁶, zaś papież odśpiewał następującą modlitwę²⁷:

Actiones nostras, quaesumus, Domine, aspirando praeveni et adiuvando prosequere, ut cuncta nostra oratio a te semper incipiat, et per te cepta finiat, per Dominum...

Wszyscy zgasilili świece, a papież udał się do tronu, aby odebrać *homagium* od obecnych w bazylice kardynałów.

Liturgia otwarcia zakończyła się I nieszporami o Narodzeniu Pańskim.

²³ Jak zauważa Jan Burchard, pierwsze udokumentowane otwarcie Drzwi Świętych trwało ok. pół godziny. Chór śpiewał wtedy antyfony, o których treści nie ma wzmianki w opisie. Burchard pisze tylko: „in qua ruptura [muri], mediam horam vel circa consumperunt, cantoribus nostris continuo antiphonas et cantum eorum suprascriptum interim cantantibus et repetentibus” (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365).

²⁴ Aleksander VI nie czuł się dobrze, co będzie także widać rok później.

²⁵ W tym momencie papież (albo chór – w opisie spotykamy niejasną wskazówkę) miał zacząć hymn *Te Deum*, ale jak wynika z relacji Burcharda z powodu nieporządku i powszechnej chęci jak najwcześniejszego przejścia przez Drzwi Święte, hymn ten został pominięty.

²⁶ Burchard nie precyzuje treści wersetów.

²⁷ Ceremoniarz Aleksandra VI pisze na ten temat tak: „Fuisset tamen forte conveniens quod Papa postquam ad altare majus pervenit, pro conclusione Te Deum, post dictum per cantores competentem versiculum cum suo responsorio, cantarent orationem: Actiones nostras” (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365). Prawdopodobnie Burchard pomylił się, podając formę czasownika *cantare* (powinien był przypuszczalnie zapisać: „Papa (...) cantaret”). Podmiotem działania jest więc papież, a nie chórzyci. Śpiew modlitwy przez chór byłby bowiem obcy regułom liturgii rzymskiej.

2.5. Obrzędy zakończenia

Po zakończeniu niesporów kardynałowie udali się do kaplicy, gdzie złożyli szaty liturgiczne, zaś papieża zaniesiono w *sedia gestatoria* do Pałacu Apostolskiego²⁸.

3. Nowości liturgiczne w obrzędzie otwarcia Drzwi Świętych w czasie Jubileuszu 1500 Roku

Nie można nazwać Aleksandra VI wynalazcą obrzędu otwarcia Drzwi Świętych, ponieważ jak wynika z Bulli ogłoszenia Jubileuszu 1500 Roku²⁹, był on przekonany o istnieniu rzymskiej tradycji otwierania lat świętych. Z jednej strony chciał pozostać jej wiernym, z drugiej zaś nie dysponował żadnym stosownym rytym, stąd trzeba było takowy przygotować. Zadanie to zostało powierzone ceremoniarzowi Janowi Burchardowi³⁰.

Zastanówmy się, skąd pochodzą elementy badanej liturgii i jak włączono je do liturgii otwarcia Drzwi Świętych.

W obrzędzie występują cztery teksty eucharystyczne: są to wersety psalmów śpiewane przez chór tuż po dojściu procesji do Drzwi Świętych, dwie modlitwy (jedna następuje po wspomnianych wersetach, a przed otwarciem Jubileuszowych Drzwi, druga jest modlitwa *Actiones nostras*) i hymn (*Te Deum*).

²⁸ Jak zauważa Burchard, nie dzwoniły wtedy dzwony Watykańskiej Bazyliki.

²⁹ Oto fragment Bulli Roku Świętego 1500: „quo tempore Portam dictae basilicae beati Petri centesimo quoque anno Iubilei pro maiore fidelium devotione aperiri solitam (...) propriis manibus aperiemus, faciemusque aperire alias basilicas S. Pauli ac Lateranensis et beatae Mariae Maioris de dicta Urbe ecclesiarum Portas, etiam de more anno Iubilei aperiri consuetas” (Por. Lora, E. ed., *Bollario dell'anno santo*, Bologna 1998, 138).

³⁰ J. Burchard, *Liber Notarum*, 187: „(...) postquam idem SS. D. N. de casu huiusmodi parum doluerat, interrogavit me quid pro inchoatione jubilei et apertura porte auree basilice sancti Petri mihi videretur faciendum; respondi Sanctitati sue mihi videri ut muratores rupturam porte ordinarent ita ut facillime perforari possent pro vespere in Sanctitatis sue presentia, et propter pulveres et tempus, futurum Sanctitati sue incommodum atque etiam cardinalibus expectare tantam rupturam; propterea mihi videri quod Sanctitas sua in vigilia pro vespere ad basilicam descendendo, cum essent ante portam auream, daret ictum malleo et muratores rupturam prosequerentur; interim Sanctitas sua prederet ad altare majus, inchoarentur et prosequerentur vespere usque ad finem; quibus finitis, exiret portam mediam ejusdem basilice, et per portam auream, facta prius oratione, primus intraret, et post eum cardinales et alii, cum vix posset porta ipsa, vesper durantibus, perforari et bene mundari, et quod magistris

a) Wersety psalmiczne śpiewane tuż po dojściu procesji do Złotych Drzwi. 23 grudnia 1499 r. Aleksander VI otrzymał propozycję liturgii otwarcia Drzwi Świętych, którą przygotował Jan Burchard. Znalazły się w niej m.in.: wersety Psalmów 5, 99, 101, 116 i 117³¹.

Oto wersety psalmiczne zaaprobowane i dodane na życzenie papieża Borgia:

V. Jubilate Deo, omnis terra,

R. Et servite Domino in letitia (Ps 99, 2).

V. Introite in conspectu ejus,

R. In exultatione (Ps 99, 2).

V. Scitote quoniam Dominu ipse est Deus,

R. Ipse fecit nos, et non ipsi nos (Ps 99, 3).

V. Populus ejus et oves pascue ejus,

R. Introite portam ejus (Ps 99, 3-4).

V. In confessione, atrio ejus,

R. In hymnis confitemini illi (Ps 99, 4).

V. Laudate nomen ejus,

R. Quoniam suavis est Dominus (Ps 99, 4).

V. In eternum misericordia ejus,

R. Et a generatione usque in generationem veritas ejus (Ps 99, 5).

V. Aperite mihi portas justitie,

R. Et ingressus in eas confitebor Domino (Ps 117, 19).

V. Haec porta Domini,

R. Justi intrabunt in eam (Ps 117, 20).

et laboratoribus ac quibuscumque aliis sub pena amissionis vite seu capitis truncationis mandari ne quis per portam ipsam intraret vel exiret ante Sanctitatem suam ed alii perforent ad intus alii ab extra; quod gubernator Urbis ab extra et capitaneus porte palatii ab intra, laborantibus preesset et provideret ne quis intraret vel exiret, ut prefertur; quod in vigilia predicta, a meridie usque quo Sanctitas sua portam auream intravisset, pulsarentur omnes campane omnium ecclesiarum, capellarum, monasterium, conventuum et Capitollii Urbis. Ordinaveram et ex psalterio certos versiculos collegeram, et certam convenientem orationem composueram per Sanctitatem suam ante aperturam porte dicendam, que etiam Sanctitati sue legi (...)” (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365).

³¹ Burchard sam pisze tak w swej relacji: „(...) de versiculis XII superius scriptis elegit primum, secundum, quintum, sextum, decimum, undecimum et duodecimum, alios voluit praetermitti (...)” (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365).

*V. Introibo ad domum tuam,
R. Adorabo in templum sanctum tuum in timore tuo (Ps 5, 8).*

*V. Haec est dies quam fecit Dominus,
R. Exultemus et laetemur in ea (Ps 117, 24).*

*V. Laudate dominum, omnes gentes,
R. Laudate eum, omnes populi (Ps 116, 1).*

*V. Aperite mihi portas justitiae,
R. Ingressus in eas confitebor Domino (Ps 117, 19).*

*V. Haec porta Domini,
R. Justi intrabunt in eam (Ps 117, 20).*

*V. Introite in conspectum ejus,
R. In exultatione (Ps 99, 2).*

*V. Domine, exaudi orationem meam,
R. Et clamor meus ad te veniat (Ps 101, 2).*

Następuje werset pozdrowienia i odpowiedź:

*V. Dominus vobiscum,
R. Et cum spiritu tuo.*

b) Modlitwę, która następuje po wersetach, odczytuje papież przed otwarciem Złotych Drzwi. Propozycja Burcharda została w tym przypadku prawie nie zmieniona³²:

Deus, qui per Moysen famulum tuum populo Israelitico quinquagesimum annum remissionis et jubilei instituisti, quo singulos esse liberos voluisti, concede propitius nobis famulis jubilei centesimum annum auctoritate tua institutum quo hanc portam populo contrito aperiri voluisti, fideliter inchoare, ut in eo venia plene indulgentie et remissionis omnium delictorum obtenta, cum dies vocationis advenerit, inerrabili gloria et perenni felicitate perfruamur, per D. N. Jhesu Christi etc.

c) Modlitwa *Actiones nostras*.

„Papież odmówił ją przy Ołtarzu Większym Watykańskiej Bazyliki, tuż po uroczystym otwarciu Złotych Drzwi. Oto jej tekst:

³² Burchard pisze tak: „(...) et orationem approbavit [papa], correctis in ea verbis quos singulos liberos esse voluisti; et quod jubileum centesimum in ea appellarem, et portam hujusmodi in eo aperiri consuevisse adjicerem; emendavi igitur eam et placuit Sanctitati sue in forma infra ponenda (...)” (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365).

Actiones nostras, quaesumus, Domine, aspirando praeveni et adiuvando prosequere, ut cuncta nostra oratio a te semper incipiat, et per te cepta finiat, per Dominum, etc.

Nie jest to oracja skomponowana przez Burcharda³³. Można ją bowiem odnaleźć w Sakramentarzu Gregoriańskim³⁴ (jedna z kolekt *ad libitum* mszy *Sabbato ad S. Petrum in XII lectiones*); występuje w Sakramentarzu Gregoriańskim Padewskim³⁵ (jako kolekta mszy *Sabbato ad S. Petrum in XII lectiones*); w Sakramentarzu Gelazjańskim z Saint-Gall³⁶ i w średniowiecznych pontyfikalach rzymskich³⁷ (w których towarzyszy obrzędowi poświęcenia kościoła). Pojawia się wreszcie w Pontyfikale Wilhelma Duranda³⁸ w obrzędzie błogosławieństwa opata.

d) Hymn *Te Deum*.

Występował od wieków w liturgii Kościoła. Burchard zastosował element już istniejący i wprowadził go do nowej liturgii.

Włączając do obrzędu wymienione wyżej teksty eucharystyczne, Burchard chciał wyrazić duchowy klimat obrzędu otwarcia Drzwi Świętych i misterium Roku Jubileuszowego. Można by się pokusić o pytanie, czy propozycje te dobrze ilustrowały przeżywane treści.

Używając współczesnego języka, trzeba jednak stwierdzić, że Jan Burchard okazał się dobrym antropologiem: zaproponowany przez niego schemat liturgii otwarcia Drzwi Świętych odpowiada schematom rytów przejścia obecnym we wszystkich ludzkich kulturach i wyraża w zadowalający sposób tajemnicę, którą medytował Kościół zgromadzony przed progiem Bazyliki Watykańskiej wieczorem 24 grudnia 1499 r.

³³ Poświadcza o tym w *Liber Notarum*, 190 (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365).

³⁴ Por. *Sacramentarium Gregorianum Hadrianum*, J. Deshusses ed., *Le Sacramentaire Grégorien*, Fribourg 1971, 198.

³⁵ Por. *Sacramentarium Gregorianum Paduense*, Mohlenberg ed., *Die älteste erreichbare Quelle des „Liber sacramentorum anni circuli“ der römischen Kirche* (Codex Paduen. D. 47, ff. 11–100), Münster 1927, 4119.

³⁶ Por. *Sacramentarium Gelasianum Sangallense*, L. K. Mohlberg ed., *Das Frankische Sakramentarium Gelasianum*, in: *Alemanischer Überlieferung*, Münster 1939, 312.

³⁷ Por. M. Andrieu, *Le Pontifical romain au Moyen-Âge*, Città del Vaticano 1940: I, 171–II, 93, 293, 383, 389, 580–III, 377, 401, 430, 439, 453, 458, 480, 671.

³⁸ Por. *Pontificale Guillelmi Durandi*, A. Andrieu ed., *Le Pontifical romain au moyen-âge*, vol. III, *Le Pontifical de Guillaume Durand*, Città del Vaticano 1940 (dalej PGD) II, 2, 16.

Obrzędy, które miały być celebrowane przy Drzwiach Świętych, wykazują podobieństwo do rytów błogosławieństwa kościoła, opisanych w Pontyfikale Rzymsko-Germańskim³⁹, Pontyfikale Kurii Rzymskiej⁴⁰ i w Pontyfikale Wilhelma Duranda⁴¹. W obrzędach tych przewodniczący liturgii biskup trzykrotnie uderzał pastorałem w drzwi święconego kościoła przed wejściem do niego. Śpiewano wtedy, co prawda, antyfony inne od tych, używanych w obrzędach otwarcia Drzwi Świętych, ale ich treść była podobna.

Procesje od Pałacu Apostolskiego do Świętych Drzwi i od Drzwi Świętych do Bazyliki Watykańskiej przypominały te z liturgii stacyjnych, celebrowanych w Rzymie w okresie Wielkiego Postu: przy stacji śpiewano zwykle wersety psalmów i odmawiano kolektę. Następnie wierni udawali się procesyjnie do kościoła, aby celebrować liturgię.

Można więc sformułować hipotezę, że Jan Burchard oparł się w przygotowywaniu opisywanego rytu na schemacie rzymskiej liturgii stacyjnej.

Szukając odpowiedzi na postawione pytanie o pochodzenie obrzędów otwarcia Drzwi Świętych, trzeba postawić inne pytanie, które pozostanie bez odpowiedzi: „Czy Jan Burchard znał pogańskie tradycje rozbijania muru rzymskiego pod koniec stuleci i czy się nimi inspirował?”

Teksty modlitw i antyfon badanej liturgii autorstwa Jana Burcharda (modlitwa *Deus, qui per Moysen*), jak i zapożyczone przez niego z innych obrzędów (wersety psalmów *Jubilate Deum*, modlitwa *Actiones nostras*, hymn *Te Deum*) oraz ogólny schemat liturgii przygotowanej, by otworzyć Złote Drzwi w roku 1499 (a zwłaszcza element najważniejszy: otwarcie muru drzwi po uderzeniu ich młotkiem) odnajdziemy w obrzędach kolejnych lat świętych⁴². Fakt ten świadczy o intuicji i geniuszu liturgicznym mistrza ceremonii papieża Aleksandra VI.

³⁹ Por. *Pontificale Romano-Germanicum*, C. Vogel – R. Elze ed., *Le Pontifical Romain-Germanique du Xe siècle*, vol. II, Città del Vaticano 1963, XL, 10.

⁴⁰ Por. *Pontificale Romanae Curiae*, A. Andrieu ed., *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, vol. II (*Le Pontifical de la Curie Romaine au XIIIe siècle*), Roma 1940, XXIII, 13.

⁴¹ Por. PGD II, 2, 1-10.

⁴² Przed Jubileuszem 2000 opublikowano wiele książek na temat historii lat świętych, pozwalających zapoznać się z klimatem tych wydarzeń, które miały wielki wpływ na życie ówczesnych chrześcijan. Oto niektóre z nich: F. Gligora – B. Catanzaro, *Anni santi. I giubilei dal 1300 al 2000*, Città del Vaticano 1996; P. Brezzi, *Storia degli anni santi. Da Bonifacio VIII al Giubileo del 2000*, Milano 1997; P. Bargellini, *L'anno santo*, Firenze 1997; M. Caporilli, *Dal Primo Giubileo del 1300 all'Anno Santo del 2000. Storia di 28 Ricorrenze Giubilari*, Roma 1997.

4. Obrzęd zamknięcia Drzwi Świętych w Roku Świętym 1500

Liber Notarum opisuje pierwszy obrzęd zamknięcia Drzwi Świętych w Bazylice Watykańskiej, który miał miejsce 6 stycznia 1501 r. Dzień wcześniej, przed nieszporamai celebrowanymi w tzw. Kaplicy Większej Papieskiego Pałacu, Aleksander VI zapytał swojego ceremoniarza o przebieg liturgii zamknięcia czterech Drzwi Świętych. Jan Burchard zapisał swoją odpowiedź:

Respondi quod clerus quarumlibet ecclesiarum hujusmodi deberet processionaliter intrare portam et post eos muros portam recludere, cum versiculis convenientibus⁴³.

W dniu Epifanii papież uczestniczył we Mszy św., którą odprawili dwaj kardynałowie we wspomnianej wyżej kaplicy. Jak wspomina Burchard, Aleksander VI spóźnił się na nią i polecił, by nie wygłaszać homilii⁴⁴, tym bardziej, że wieczorem miano celebrować zakończenie Jubileuszu⁴⁵.

Z powodu choroby papież nie przewodniczył obrzędowi zamknięcia Złotych Drzwi. Ceremonii przewodniczył legat kardynał Francesco Cesare Borgia. W Bazylice św. Jana na Lateranie obrzędy celebrował kardynał Giorgio de Costa, zaś w Bazylice Matki Bożej Większej liturgii przewodniczył kardynał Giovanni Battista Orsini. Z powodu zalania Bazyliki św. Pawła za Murami wodami Tybru nie celebrowano w niej uroczystości zakończenia Roku Świętego 1500.

Śledząc opis, jaki pozostawił nam Burchard, oraz uwzględniając wskazania antropologiczne E. Van Gennepa, możemy wyróżnić w celebracji zamknięcia Drzwi Świętych następujące momenty:

- a) nieszpory;
- b) obrzędy celebrowane przed przekroczeniem Drzwi Świętych;
- c) obrzędy celebrowane na progach Drzwi Świętych;
- d) obrzędy celebrowane po przekroczeniu Drzwi Świętych;
- e) obrzędy zakończenia

⁴³ Por. APUCL, cas. 28, vol. 365.

⁴⁴ Prokuratorem Generalnym Zakonu Sług Maryi był w tym czasie Giacobbe Landrofilo.

⁴⁵ J. Burchard w *Liber Notarum* na stronie 252 pisze tak: „Die mercurii, VI januarii, festo epiphaniae Domini, fuit missa solemnis in capella predicta, quam celebravit r. d. cardinalis (...), papa etiam presente. Non fuit ser. quem debebat fecisse procurator ordinis Servorum beate Marie, omnibus molestus et tediosus. Quia papa exivit tarde, propterea sollicitavi apud Sanctitatem suam et rr. dd. cardinales quod ser. hujusmodi premitteretur, cum essent hoc vespere ceremonie circa clausuram portarum faciende. Alia more solito” (Por. APUCL, cas. 28, vol. 365).

4.1. Nieszpory

W nieszporach celebrowanych na zakończenie Jubileuszu 1500 Roku uczestniczyli dwaj kardynałowie, biskupi i kanonicy Bazyliki św. Piotra w Watykanie. Modlitwom przewodniczył papieski legat – kardynał Francesco Cesare Borgia.

4.2. Obrzędy celebrowane przed przekroczeniem Drzwi Świętych

Po zakończeniu nieszporów obecni kardynałowie i kanonicy otrzymali białe świece. Dobroczyńcom i duchownym niższych stopni wręczono podobne, aczkolwiek mniejsze świece. Gdy procesja ruszyła w kierunku centralnych drzwi Watykańskiej Bazyliki, chór zaczął śpiewać hymn *Hostis Herodes, impie*.

Uczestnicy procesji zbliżyli się do wyjścia z bazyliki oraz uczcili znajdujące się tam relikwie *Twarzy Pana* (Chustę Weroniki). Przeszli następnie przez Drzwi Święte na zewnątrz bazyliki, gdzie oczekiwali gubernator miasta oraz żołnierze, pilnujący, aby ostatnimi, którzy przekroczą Drzwi Święte byli kardynałowie⁴⁶. Tam też przygotowano narzędzia i materiały niezbędne do zamknięcia Złoty Drzwi (kamień i cement).

4.3. Obrzędy celebrowane na progach Drzwi Świętych

Jeden z kardynałów położył na progach Drzwi Świętych cegłę ze złota⁴⁷, inny zaś podobną wykonaną ze srebra⁴⁸. Murarze przy pomocy kamieni i wapna zamknęli otwór Drzwi Świętych.

4.4. Obrzędy celebrowane po zamknięciu Drzwi Świętych

Po zamknięciu muru kardynał legat zaintonował modlitwę *Pater noster*, kontynuując jej odmawianie przyciszonym głosem. Następnie odmówił następujące wersety, na które odpowiadali kantorzy:

V. Et ne nos inducas in tentationem,

R. Et libera nos a malo.

V. Esto nobis turris fortitudinis,

R. A facie inimici.

⁴⁶ Troska o to, by kardynałowie przeszli przez Drzwi Święte jako ostatni była tak wielka, iż musieli sami sobie podtrzymywać długie szaty.

⁴⁷ Cegła ze złota została umieszczona po zewnętrznej stronie progów Drzwi Świętych.

⁴⁸ Położył ją w wewnętrznej części progów Drzwi Świętych.

*V. Nihil proficiat inimicus in nobis,
R. Et filius iniquitatis non noceat nobis.*

*V. Mitte nobis, Domine, auxilium de Sancto,
R. Et de Sion tuere nos.*

*V. Domine, exaudi orationem meam,
R. Et clamor meus ad te veniat.*

*V. Dominus vobiscum,
R. Et cum Spiritu tuo.*

Legat odmówił następującą modlitwę:

(Oremus.) Omnipotens sempiterna Deus, dirige actus nostros in beneplacito tuo, ut in nomine dilecti filii tui mereamur bonis operibus abundare. Actiones nostras, quesumus, Domine, aspirando preveni et adjuvando prosequere, et cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat et per te incepta finiatur. Per Christum Dominum nostrum.

4.5. Obrzędy końcowe

Po zakończeniu modlitwy uczestniczący w liturgii odeszli w procesji od Drzwi Świętych⁴⁹, a murarze zamknęli ścianę stanowiącą Złote Drzwi.

5. Nowości liturgiczne w obrzędzie zamknięcia Drzwi Świętych w czasie Jubileuszu 1500 Roku

Pod koniec Roku Świętego 1500 miał miejsce pierwszy udokumentowany obrzęd zamknięcia Drzwi Świętych. Dokonując analizy tekstów eucharystycznych i obrzędów stanowiących badaną liturgię, zrozumiemy genezę i odkryjemy ich sens.

a) Obrzędowi towarzyszył hymn *Hostis Herodes, impie*, modlitwa *Pater noster*, wersety biblijne i modlitwa celebransa.

Hymn *Hostis Herodes, impie* był śpiewany przez chór, gdy uczestnicy liturgii udawali do tzw. Chusty Weroniki, a stamtąd do Świętych Drzwi. Jest to

⁴⁹ Burchard pisze, że prałaci i kapelani kardynałów nie weszli do Bazyliki Watykańskiej poprzez Drzwi Święte, ale przez inne boczne wejście.

hymn drugich niesporów uroczystości Epifanii. Ponieważ w XVI w. nie będzie się już celebrować zakończenia roku świętego w uroczystość Epifanii, nie spotkamy tegoż hymnu w obrzędach zamknięcia Drzwi Świętych.

Modlitwa *Pater noster* była rozpoczynana przez celebransa tuż po jego przejściu przez Drzwi Święte. Odmawiali ją wszyscy uczestnicy liturgii.

Wersety następujące po modlitwie *Pater noster* pochodzą z różnych kart Biblii:

V. *Et ne nos inducas in tentationem,*

R. *Ed libera nos a malo.*

V. *Esto nobis turris fortitudinis,*

R. *A facie inimici.*

V. *Nihil proficiat inimicus in nobis,*

R. *Et filius iniquitatis non noceat nobis.*

V. *Mitte nobis, Domine, auxilium de Sancto,*

R. *Et de Sion tuere nos.*

V. *Domine, exaudi orationem meam,*

R. *Et clamor meus ad te veniat.*

Następuje pozdrowienie poprzedzające modlitwę celebransa:

V. *Dominus vobiscum,*

R. *Et cum Spiritu tuo.*

Nie ma wątpliwości, że wersety te znane były obecnym na uroczystości duchownym i nie było problemu, by na nie odpowiadali.

Następuje modlitwa celebransa:

Omnipotens sempiterne Deus, dirige actus nostros in beneplacito tuo, ut in nomine dilecti filii tui mereamur bonis operibus abundare. Actiones nostras, quesumus, Domine, aspirando preveni et adjuvando prosequere, et cuncta nostra oratio et operatio a te semper incipiat et per te incepta finiatur. Per Christum Dominum nostrum.

Jak można łatwo dostrzec, jest to modlitwa złożona z dwu innych tekstów: *Omnipotens, sempiterne Deus*⁵⁰ i *Actones nostras*, o której pochodzeniu już wspomniano.

⁵⁰ Można ją znaleźć np. w *Sacramentarium Hadrianum cum Supplemento Anianae*, Fribourg 1971, 1093.

Żadna z tych modlitw nie wejdzie jednak do liturgii zamknięcia Drzwi Świętych kolejnych jubileuszy XVI w.

b) Jeśli chodzi o strukturę rytów zamknięcia Drzwi Świętych, to można zauważyć analogię do odwróconego porządku obrzędów otwarcia Złotych Drzwi:

- w obrzędach rozpoczynających Rok Święty 1500 nieszpory celebrowano przed otwarciem Drzwi Świętych, w obrzędach zamknięcia nieszpory kończą liturgię;
- podczas gdy w czasie obrzędów otwarcia nieszpory poprzedzała swowista *statio* przy tzw. Większym Ołtarzu Bazyliki Watykańskiej, gdzie śpiewano antyfony, a następnie modlono się w ciszy, w obrzędach zamknięcia, zanim uczestnicy procesji doszli do Świętych Drzwi, śpiewano hymn *Hostis Herodem, impie* i ukazywano obecnym relikwie tzw. Chusty Weroniki;
- podczas gdy w obrzędach otwarcia papież jako pierwszy wchodził do bazyliki poprzez otwarte Drzwi Święte, tak w czasie obrzędów kończących jubileusz miał przejść przez nie jako ostatni;
- podczas gdy w roku 1499 celebrans wypowiadał modlitwę przed otwarciem Drzwi Świętych, tak na zakończenie jubileuszu czynił to po ich przejściu.

Można więc stwierdzić, iż obrzędy zamknięcia Drzwi Świętych wzorują się na rytach otwarcia i to określa ich strukturę.

c) Można również wysnuć hipotezę, iż tworząc obrzęd zamknięcia Drzwi Świętych, Jan Burchard wykorzystał istniejące od wieków w tradycji rzymskiej elementy, adaptując je do badanego obrzędu: we wszystkich niemal procesjach z udziałem papieża noszono zapalone świece; oddawano cześć relikwiom Chusty Weroniki. Podobnie jak w pogańskiej tradycji świętowano zakończenie wieku poprzez wkładanie do otwartego muru miejskiego wartościowych przedmiotów, tak papież lub jego legaci chcieli pozostawić po sobie jakąś wartościową rzecz, która przypomni potomnym o ich udziale w Roku Świętym.

Większość zaproponowanych przez Jana Burcharda elementów obrzędu zamknięcia Drzwi Świętych: celebrowane przed właściwym obrzędem zamknięcia nieszpory, posługiwanie się znakiem zapalonych świec, uczczenie relikwii Chusty Weroniki, aktywne uczestnictwo papieża w tejsze liturgii⁵¹, prze-

⁵¹ Pod koniec Roku Świętego 1500 Aleksander VI był chory i nie mógł osobiście uczestniczyć w liturgii zamknięcia Drzwi Świętych w Bazylisce Watykańskiej.

ście przez Drzwi Święte, pozostawienie w zamurowywanych Drzwiach Świętych cennych przedmiotów będą przez wieki stanowić liturgiczne dziedzictwo, które odziedziczy Kościół II Soboru Watykańskiego.

Jana Burcharda nie można nazywać jedynym ojcem badanego obrzędu. Antycypując poszukiwania, trzeba stwierdzić, iż zmiany, jakie dokonają się w obrzędach i tekstach modlitw Roku Świętego 1525, wskażą innego ich współautora – Biagio z Ceseny.

Riassunto

I RITI GIUBILARI DELLA BASILICA VATICANA DURANTE L'ANNO SANTO 1500

Quest'articolo presenta l'origine dei riti dell'apertura e della chiusura della Porta Santa dell'Anno Santo 1500. Dopo aver presentato il contesto storico e sociale, nel quale sono stati creati i riti di apertura e di chiusura della Porta Santa della Basilica Vaticana dell'Anno Santo 1500, basandosi sulla descrizione del maestro delle cerimonie pontificie di allora – Giovanni Burcardo – ho descritto questi riti, cercando di individuare le loro origini.

Nella preparazione di riti di apertura, Burcardo si è dimostrato antropologo molto abile: il suo schema corrisponde perfettamente agli schemi dei riti di passaggio e indica una certa somiglianza con quello della benedizione della chiesa, descritto nel Pontificale Romano – Germanico (Cf. PRG XL, 10), nel Pontificale della Curia Romana (Cf. PRC, XXIII, 13) e nel Pontificale di Guglielmo Durand (Cf. PGD II, 2, 1-10), dove il vescovo, che presiedeva alla liturgia della benedizione, percuoteva tre volte con il suo pastorale, prima di entrare nella chiesa, le porte di essa.

I testi delle preghiere e delle antifone della suddetta funzione, tanto quelli composti personalmente da Giovanni Burcardo (*Deus, qui per Moysen*), quanto quelli utilizzati da lui (*Jubilate Deo, Actiones nostras, Te Deum*), come del resto tutte le cerimonie create per l'apertura della Porta Aurea nel 1499 (tra cui la più importante è la demolizione di un muro dopo averlo percosso con il martello) si ritroveranno nei riti degli Anni Santi 1525, 1550 e 1575.

Allo stesso modo, per quanto riguarda la creazione della liturgia della chiusura della Porta Santa si può proporre l'ipotesi, che Giovanni Burcardo abbia utilizzato i riti esistenti da tanti secoli nella liturgia romana e li abbia soltanto adattati al rito esaminato; sempre, infatti, si portavano le candele nelle processioni, alle quali partecipava il papa; si veneravano le Reliquie del Volto del Signore, il papa doveva partecipare attivamente alla chiusura dell'anno santo e lasciare qualche segno in ricordo dell'evento celebrato.

L'articolo dimostra che i riti sopra indicati, creati da Giovanni Burcardo, resisteranno la prova del tempo, arrivando nelle loro linee generali al tempo del Concilio Vaticano II, confermando così il genio liturgico del cerimoniere di Alessandro VI.

Ks. dr Tomasz CHAŁUPCZAK – ur. w 1969 r. w Kielcach. Ukończył Wyższe Seminarium Duchowne w Kielcach, stopień magistra teologii otrzymał na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W latach 1996–2003 odbył studia specjalistyczne w Papieskim Instytucie Liturgicznym przy Ateneum św. Anzelma w Rzymie, które zakończył obroną pracy doktorskiej zatytułowanej: *De origine, progressu et theologia rituum in apertura et clausura Portae Sanctae Basilicae Sancti Petri in Vaticano saeculo XVI*; w latach 2004–2006 sekretarz Biskupa Kieleckiego; od 2004 wykładowca liturgiki w WSD w Kielcach.